

Primerjava Komarjevih obravnav fašizma in nacizma

Fašizem – Transpolitična perspektiva

Milan Komar nam v razmišljanju o filozofskih koreninah fašizma predstavi tiste miselne tokove, sicer močno raznolike filozofske misli 19. stoletja, iz katerih so (ne)posredno izšle poglavitne komponente fašistične ideologije.

Delo prične z orisom kulturno-zgodovinskih pojavov in le-tim pripadajočih miselnih orientacij znotraj italijanskega prostora. Na tem mestu je potrebno opozoriti, da je bil italijanski kulturno-zgodovinski razvoj zaradi prevladujočega gledanja na pojem evropske kulture skozi prizmo francosko-nemške kulturne evolucije pogosto izvzet in neupošteván. Zaradi te kulturne nadvlade se evropski prostor pogosto poskuša razumeti in opredeliti le z dveh gledišč, nemškega idealističnega in francoskega idealistično-racionalističnega, kar pa ima za posledico osiromašen vpogled v zgodovino in kulturo evropskih narodov.

Ob vpogledu v zgodovino italijanske misli se avtor dotakne devetih pomembnejših miselnih tokov, ki imajo svoj začetek v 12. stoletju z nastopom Averoesa, segajo pa vse do 20. stoletja v t. i. evrokomunizem, ki delno izide tudi iz samega fašizma.

Prvi teh tokov je italijanski averoizem, ki doživi razcvet v 13. stoletju, tj. v času nemškega vladanja na Siciliji, z nastajanjem številnih averoističnih šol. Že pri Averoesu je zaznati podobnost s poznejšim spinozizmom in nemškim klasičnim idealizmom, saj človeka obravnava kot generično bitje ter zanika obstoj individualne duše in s tem posamez-

nika kot osebe, njegov pogled na svet pa je izrazito panteističen.

V 14. stoletju se kot odgovor na predhodna averoistična učenja pojavi humanizem, ki pa ni imel zadostne filozofske in teološke moči za branitev človeške osebe pred načeli averoizma. Šele ko v 15. stoletju bizantinski izobraženci italijanskemu, humanistično orientiranemu prostoru predstavijo teološko dediščino Vzhoda, le-ta, združena z literarnim humanizmom, premaga do takrat prisotni averoizem. Ta dva tokova združena kasneje tvorita renesanso, ki zagovarja posameznikovo edinstvenost, dostojanstvo in nesmrtnost duše, torej pojme, ki človeka določajo kot osebo. Italijanski prostor z zatonom renesanse izgubi svoj kulturni zagon, ki ga ponovno prevzame proti koncu 17. stoletja z nastopom filozofa, zgodovinarja in pravnika Giambattista Vica. Sledi ponovni zaton, ki se konča z risorgimentom 19. stoletja. Za začetnika gibanja za enotnost Italije štejemo Giobertija, duhovnika in izrazitega nasprotnika napoleonske okupacije in iz nje sledenčega pofrancozenja italijanske družbe.

Med pomembnejše kulturne tokove znotraj italijanskega prostora Komar šteje tudi heglovstvo, ki tako kot v Rusiji in Angliji tudi v Neaplju doživi močan razmah in na nek način pomeni obuditev averoističnih idej o človeku. Glavna protagonista heglovstva v Italiji sta bila Croce in Gentile, kasneje tudi v vlogi utemeljiteljev fašistične ideologije na heglovskem temelju. Slednji je v Italiji uvedel kulturno diktaturo, s katero je želel uničiti sleherno obliko povprečnosti znotraj naroda.

Sočasno nastopi Mussolinijeva politična diktatura, po 2. svetovni vojni pa se v Italiji izoblikuje komunistična struja, ki jo tvorijo predvsem revolucionarno naravnani pripadniki bivšega fašističnega gibanja. Prevladujočo Crocejevo fašistično orientirano filozofijo tako zamenja marksistični pojem diktature proletariata.

Za razumevanje Mussolinijeve revolucionarno-aktivistične naravnosti je v prvi vrsti potrebno izpostaviti razliko med Marxovimi in Engelsovimi pogledi na prenovo družbe. Engels v splošnem velja za bolj umirjenega in v nasprotju z Marxom bolj pozitivistično orientiranega. Ta razlika je dobro razvidna tudi iz sledečih dejstev: izpod Marxovega vpliva izideta komunizem in fašizem, oba izrazito revolucionarna, medtem ko se Engelsov naslednik Eduard Bernstein že usmeri v oblikovanje alternative marksizmu; le-to vidi v socialdemokratskem reformističnem boju z uporabo zakonitih proceduralnih ukrepov.

V tem horizontu je možna tudi pojasnitev razlike med Stalinovim in Mussolinijevim zrenjem revolucije. Prvi, Leninov naslednik na čelu boljševizma (Lenin in Mussolini sta bila učenca francoskega filozofa in teoretika revolucionarnega sindikalizma Georgesja Sorela), je tako kot njegov predhodnik deloval bolj pod vplivom Friedricha Engelsa in bil tako na političnem področju bolj premišljen in preračunljiv.

Nasprotno pa ima Mussolinijev revolucionarni aktivizem svoje korenine v Marxovi filozofiji. Marxa, glede na vpliv idealizma, ne zanima resničnost sama na sebi, temveč le njeni uporabni vidiki v smislu preustvarjanja obstoječega, katerega del je tudi človek. Pod tem vidikom lahko tudi fašizem razumemo kot enega izmed izrazov avtonomnega modernega duha, ki izvira iz renesanse in razsvetljenstva, svojo dokončno elaboracijo pa doživi ravno v idealizmu.

Temeljna združevalna značilnost idealizma in iz njega izhajajočega Marxovega historičnega materializma (resničnost razume kot "material" in ne kot materijo) je nepriznavanje obstoja naravnega reda. Iz tega izhaja, da je za preustvarjanje resničnosti nujno razumsko obvladovanje in zaobjetje danega v določen sistem, ki naj služi vzpostavljanju zunanjega reda. Posledica tega je ukinitvev avtonomnosti subjekta, saj je izključeno vsakršno upoštevanje njegovega notranjega razvoja in doživljanja; razumljen je le še kot del "materiala", ki ga je potrebno preoblikovati.

Fašistično prvenstvo delovanja ima tako svoj izvor v idealistično-materialističnem pojmovanju stvarnosti, ki pa zaradi neustreznega razumevanja le-te nujno vodi k nespoštovanju drugega in s tem k neupoštevanju pojma pravičnosti v odnosu do stvarnih subjektov v danem okolju. Mussolini se je, čeprav izhajajoč iz marksizma, kasneje spremenil v hereitičnega marksista; verjel je v prvenstvo delovanja, nikoli pa ni zanimala posvečal teoriji in kontemplaciji resničnosti.

Fašistična ideologija je zrasla na stičišču treh filozofskih tokov 19. stoletja: Heglovega idealizma, Marxovega materializma in Nietzschejevega vitalizma. Nujno pa je potrebno upoštevati tudi dekadencijski kulturni tok, nastal ob koncu 19. stoletja. Za sam fašizem sta še posebej pomembni dve florentinski kulturni reviji, in sicer *Leonardo* in *La Voce*. Skupina izobražencev, ki je izdajala ti dve reviji, je zagovarjala idejo akcije, delovanja *per se*. Potrebovali pa so človeka, ki bi to idejo utelesil; le-tega so videli v Mussoliniju.

V okviru aktivističnega duha fašizma je potrebno upoštevati tudi materialistični naturalizem 19. stoletja, ki je intelektualno dejavnost smatral za naraven odraz družbenih in ekonomskih premikov. Skozi to gledišče postanejo premiki v času fašističnega vzpona razumljivi; preveval ga je izrazit skepticizem, prehajajoč v avtoritarizem. Ta premik ima

svoj začetek v temeljnem dvomu v obstoj vnaprej določenega naravnega reda, zaradi česar prevlada ideja o potrebnosti sistemizacije stvarnosti; skepticizem na tem mestu preide v avtoritarizem, katerega maksima je: *Credere, ubbidire e combattere*. Tako so tradicionalno pojmovane vrednote vere, ubogljivosti in poguma izgubile svoj pravi pomen in bile zlahka instrumentalizirane za potrebe vladajoče garniture. Posameznik je moral po novem verjeti v sistem, ki odpravlja dvome, ga ubogati in se zanj boriti.

Iz idealizma, marksizma in dekadence izhajajoči aktivizem pa nenazadnje poraja tudi družbi nevarno pomanjkanje čuta za omejitve, kar odraža dejstvo, da glavni smoter fašističnega aktivizma ni bil v dokončni vzpostavitvi določene oblike zunanjega reda, temveč v vsakokratnem rušenju nečesa predhodno vzpostavljenega. V tem se kaže subverzivnost fašizma, česar neizogibna posledica je nazadovanje posameznika kot osebe in osiromašeno udejanjanje družbeno temeljnih vrednot.

Že kot mladinec se Mussolini aktivno vključil v revolucionarni boj pod taktirko Mazzinija, borca za osvoboditev italijanskih manjšin izpod avstrijske nadvlade, in tako svojo politično pot prične kot človek "risorgimenta", kot mladinski voditelj ter izrazit nasprotnik monarhije in Cerkve. Pred svojim tridesetim letom prestopi v Turatijevo Socialistično stranko, iz katere pa ga kmalu izženejo zaradi njegovih revolucionarnih teženj, saj le-te niso bile v skladu s prevladujočim Bernsteinovim duhom. Istočasno pa se v Mussoliniju že izoblikuje ideja *giovanilisma*, ki tudi po ustanovitvi Fašistične stranke ohrani osrednjo vlogo. Ta fenomen, ki pa ni izključno fašističen, saj ga srečamo tudi v nacizmu, ima svoj izvor v vitalistični filozofiji in ga je zato najboljše interpretirati v tem okviru.

Vitalizem silo v človeku postavlja v instinktivno oziroma biološko (to idejo sreča-

mo pri starejšem Nietzscheju, Hartmannu in kasnejšem Schelerju) in ne v duha, kar je skupna, čeprav medsebojno različna značilnost antičnih kultur. To je še posebej vidno pri nacističnem biologizmu, katerega izvor sega preko vitalizma vse do srednjeveške nominalistične misli. Za nominalizem je značilna *logica maior*, tj. filozofska panoga, ki se ukvarja z resničnostjo samo na sebi, zato ga lahko že imenujemo spoznavna teorija. Poglavitna trditev nominalizma je, da so posamezne stvari pred pojmi (*universale post rem*), z drugimi besedami, da so univerzalne ideje le etikete, ki jih človek uporablja za klasifikacijo resničnosti. V nasprotju z nominalizmom pa zmerni realizem - katerega miselni orientaciji pripada tudi M. Komar - trdi, da človeški um glede na partikularnost umeva univerzalne ideje in tako spoznava enotnost v različnosti obstoječega (*universale in re*). Le s tega gledišča, ki pojmuje, da je *logos* v stvarih samih, pa je možno govoriti o predhodno določenem naravnem redu in s tem o stvarstvu. Če drži nominalistično gledanje, je stvarnost brez intrinzičnega reda, je le neukročena sila, ki jo civilizacija želi in mora ukrotiti. Znotraj tega obzorja se zdi vsakršna demokracija nemogoča, saj mora človek kaotični stvarnosti nujno vsiliti neko umetno obliko reda, le-ta pa si mora svoj obstoj zagotoviti s totalnim nadziranjem vseh stvarnih dogajanj in je tako lahko le represivna. Ta represivnost pa je v določeni meri značilna tudi za fašizem; dejstvo je, da je Mussolini razvijal mladinske organizacije (*giovanilismo*), preko katerih je režim sicer nadzoroval psihofizično izgradnjo mladih, kljub temu pa mu nikoli ni uspela načrtovana stvaritev novega fašističnega človeka. Fašizmu je tako namesto stvaritve novega fašističnega človeka uspela le stvaritev razdvojenega konformista.

Za boljše razumevanje fašizma kot marksistične herezije je potrebno natančneje opredeliti protagonistično vlogo malomeščans-

tva pri oblikovanju, utrjevanju in končno tudi propadu fašistične ideologije. Marx v svoji teoriji združi tri miselne tokove 19. stoletja: nemško klasično filozofijo (Fichte, Hegel), angleško politično ekonomijo (Smith, Ricardo) ter francosko teorijo utopičnega socializma (Saint-Simon, Fourier).¹ Slednjo tvorijo štirje pomembnejši predmarksistični socialistični tokovi: Proudhonov anarho-socializem personalističnega izvora, sensimonistično-comtistični socializem, ki je verjel v reševanje družbenih problemov s pomočjo tehnike, Fourierov romantični socializem in pa katoliški socializem, katerega največji predstavnik je Lamennais, oster nasprotnik iz francoske revolucije izhajajočih razsvetljskih in liberalističnih idej ter goreč kritik visokega meščanstva. Marx kritiko meščanstva prevzame od Lamennaisa, vendar pa se njegova anti-buržoazna misel od Lamennaisove razlikuje v tem, da je gledanje prvega usmerjeno predvsem skozi prizmo krščanske morale,

medtem ko je Marxovo bistveno heglovske narave. Marx je pod vplivom Heglove dialektike, po kateri je napredek mogoč le prek družbenih antagonizmov, osnoval teorijo razrednega boja, v kateri pa se je srednji sloj zaradi svoje nevtralnosti izkazal za popolnoma neproduktivnega (razen v primeru, če postane del visokega meščanstva ali proletariata) in tako postal predmet ostrega Marxovega nasprotovanja. Razlikovalni moment, ki pojasnjuje heretičnost fašizma v odnosu do marksizma, je torej v Mussolinijevem komuniciranju z malomeščanskim slojem, katerega je želel izrabiti za izvedbo revolucije; le-ta pa je bila zaradi prevladujočega meščanskega duha nujno obsojena na propad.

Pojem meščanskega duha se v prvi vrsti nanaša na določen tip (srednjemu razredu pripadajočega) mišljenja. Svoj pravi izraz zadobi v obdobju razsvetljenstva, katerega temeljna značilnost je v odpravi radikalnejših tem, tj. filozofskih, teoloških in humanističnih pole-

mik ter razmišljanj predhodnih stoletij. To v splošnem privede do zmanjšanja intenzivnosti zanimanja za stvarnost, spoznavanje se omeji le na površinskost in zunanost obstoječega. V tem obzorju tako ni možno udejanjanje tega, kar Edmund Husserl in Edith Stein razumeta pod pojmom iradiacije (tj. vplivanje na drugega preko lastne biti, preko izžarevanja trenutnega notranjega stanja in doživljanja), ki po Komarju skupaj z notranjo polnostjo (ponotranjenimi idejami in vrlinami) v posameznikovi okolici generira "centripetalne" sile in je kot taka edini pravi temelj slehernemu revolucionarnemu vzgibu. Prevladujoči duh površinskosti tako posledično onemogoči razvoj revolucionarnega duha, ki je neločljivo povezan z resno in poglobljeno notranjo držo; revolucija, kot jo razume Komar, je navsezadnje lahko le zunanji izraz temeljne notranje spreobrnitve posameznika in družbe.

Mussoliniju, ki je sicer imel v posesti moč in karizmo za vodenje množic, zaradi prevladujočega meščanskega duha tako ni uspelo vzbuditi revolucionarnega vzgiba malomeščanski tendenci po družbenem vzponu; posledica tega in pa tudi idealistično-marksističnega neupoštevanja posameznikove notranjosti je propadli poskus stvaritve novega fašističnega človeka in s tem tudi propad načrtovanih radikalnih družbenih premikov.

Nacizem – Transpolitična perspektiva

Nacistične ideje o radikalni preobrazbi evropskega in svetovnega prostora izhajajo predvsem iz filozofskih idej dveh obdobij, tj. razsvetljenstva in nemške filozofije 19. stoletja, katere najvidnejši predstavniki v povezavi z nacizmom so J. G. Fichte in G. W. F. Hegel ter F. W. Nietzsche.

Nemško razsvetljenstvo doživi vidnejši razmah v času vladanja pruskega kralja Friderika II. Očeta le-tega cesar Karel VI. povzdigne v kralja Prusije, že Friderik II. pa po

smrti Karla VI. vpelje nova načela vladanja, katera bi lahko označili kot prekinitev z vsem predhodnim in posledično stopnjevanje centralizacije Prusije. Slednje je razvidno tudi iz enega od Friderikovih pisem Voltairu, v katerem je zapisal: *Vladar (Karel VI.) je umrl; to spremeni vse ideje miru in mislim, da nas bodo v juniju morali bolj zanimati smodnik, vojaki in strelski jarki kot pa plesi, igranke in gledališki odri.*² Friderik II., med drugim tudi eden izmed Hitlerjevih vzorov, se je smatral za političnega izvajalca Voltairovih idej. Zaradi zgodovinske in ozemeljske neenotnosti Prusije je prevladala (francoski revoluciji nasprotna) težnja po vzpostavitvi enotnosti s pozicij moči; pojem nemštva začne služiti iz razsvetljenstva izhajajočemu pruskemu ekspanzionizmu in anti-katolištvu.

Značilnost razsvetljenstva je torej popoln miselni obrat v smeri zanikanja tradicije in predhodnega kulturno-političnega razvoja. Razsvetljske ideje v temelju izhajajo iz srednjeveške nominalistične miselne usmeritve, iz katere je med drugim izšla tudi misel, da človeški um lahko spozna bistva posamičnega; to je v končnem privedlo do razsvetljske težnje po ukinitvi misterija v smislu kasnejšega Heglovega panlogizma (*Kar je stvarno, je umno in kar je umno, je stvarno*). Nominalističnega izvora pa je tudi temeljni dvom o obstoju naravnega reda, kar ima za posledico dihoto-mijo stvarnosti na dve prevladujoči komponenti, naravo in kulturo. Narava je znotraj nominalistično-razsvetljskega miselnega okvira pojmovana zgolj kot uporabljiv material, brez globine in intrinzičnega smisla, medtem ko je kultura, kot skupek norm in konvencij, ki določajo red in smisel, razumljena kot družben konstrukt brez realne osnovanosti v naravi sami. Tako pojmovanje stvarnosti nujno implicira radikalni relativizem in skepticizem ter posledično tudi težnjo po odpravi dvoma in relativnosti z vzpostavitvijo novega, razumske domišljenega in od predhodnega

razvoja neodvisnega reda. Bistvenega pomena pri tem je "razsvetljevanje" stvarnih dogajanj, ki je posledica težnje po ukinitvi misterija, in misli, da se uresničitev le-te nahaja znotraj človekovih zmožnosti.

Razsvetljenska misel deluje na dva (medsebojno protislovna) načina; po eni strani vzpodbuja kritično mišljenje, kar poraja na vse vidike stvarnosti razširjajoči se dvom, po drugi strani pa z namenom preseganja le-tega spodbuja moč razuma; slednje pa ne vodi k spoznavanju, temveč k obvladovanju stvarnosti in posledično k nasilnemu vzpostavljanju lastnih idej. Tako pride do prehoda od razsvetljskega skepticizma do težnje po izhodu iz dvoma v skladu s človekovo močjo in voljo, kar končno rezultira v Nietzschejevem pojmu volje do moči in stvaritvi umetnega, stvarnosti vladajočega reda, ki kot končna posledica predhodnih radikalnih miselnih premikov nastopi s pojavom hitlerizma. Horkheimer in Adorno le-tega v *Dialektiki razsvetljenstva* opredelita kot nemško-razsvetljenski pojav. Razsvetljenstvo razumeta kot avtonomno mišljenje, ki se ne uklanja resničnosti, tradicijam in njihovem zgodovinskemu razvoju, temveč si skuša z razvrednotenjem predhodnega in demistifikacijo stvarnosti le-to podrediti z namenom vsilitve lastnih idej.

Slednje je v skladu s Kantovim apriorizmom v smislu spoznavanja resničnosti preko umu pripadajočih kategorij, ki posamezniku ob čutnem izkustvu omogočajo konstruiranje lastnega razumevanja stvarnosti. Tako Kant sicer ne zanika obstoja objektivne stvarnosti (*noumenon*) zunaj misli, vendar pa je slednja po Kantu človeškemu umu nedostopna in nespoznatna. Fichte gre v tej aprioristični misli korak naprej in posledično zanika obstoj objektivne resničnosti zunaj meja posameznikovega izkustva, saj stvarnost že samo na sebi pojmuje kot rezultat človekovega delovanja.

Logično posledico nominalistično-razsvetljenske ukinitve pojma naravnega reda tako predstavljajo nadaljne filozofske smeri 19. stoletja, ki so površno vzete in v potvorjeni obliki odigrale bistveno vlogo pri oblikovanju in izvajanju hitlerističnih pogledov nad posameznikom in družbo. Prvi v vrsti obravnavanih filozofskih tokov je nemški idealizem s predstavnikoma Fichtejem in Heglom.

Za idealistično filozofijo, tako Fichtejevo kot Heglovo, je značilno nadaljevanje ideje stvarnosti brez intrinzičnega reda, vendar pa ta ideja znotraj (Heglovega) idealističnega miselnega obzorja zadobi svojo dokončno metafizično elaboracijo. Objektivna stvarnost je v idealistični filozofiji prenesena v pojem subjektivnega univerzalnega duha. S tem je ukinjeno (do Spinozovega panteizma prevladujoče) klasično krščansko pojmovanje razmerja med imanentnim in transcendentnim, po katerem sta le-ta medsebojno ločena, a ne medsebojno neodvisna. Idealizem v nasprotju s klasičnimi stališči pojem univerzalnega duha in stvarnosti izenači in tako slednjo zvede na pojavno obliko vseobsegajočega duha. Vse posamezno je le del totalnosti in je kot tako brez vsakršnega predhodno vrojenega intrinzičnega smisla in reda. Stvarnost je po Fichteju predmet nenehnega samorazvoja, ki pa nujno predpostavlja neki jaz; le-ta pripada univerzalnemu duhu in ne individualnemu posamezniku, ki kot tak ni pojmovan kot oseba, temveč le kot okamenitev pretakajoče se energije.

Nujna posledica tega je prenehanje esencialističnega zrenja stvarnosti in človeka; vloga le-tega je skržena na kanaliziranje univerzalne energije, s tem pa mu je odvzeta individualnost in le-tej pripadajoča svobodna volja. V človeku tako ni neke predhodne danosti, ki bi ga utemeljevala kot osebo in mu služila kot temelj za samoodločanje in avtonomijo v ravnanju, temveč on sam predstavlja neprenehno, brezkončno iskanje in for-

miranje samega sebe. Pogled na človeka in na njegovo vlogo znotraj stvarnosti v tem okviru izgubi klasično realističnost, po kateri je delovanje posameznika etično pravilno le v primeru skladnosti z njemu lastno naravo ter ob pripoznavanju temeljne urejenosti znotraj stvarnosti. Nepriznavanje obstoja predhodne danosti (podstati) ima tako za posledico izničenje pojmov pravičnosti in odgovornosti posameznika v odnosu do stvarnih subjektov v danem okolju. Pravično dejanje je izvršeno v primeru, ko posameznik prejme tisto, kar mu pripada; nujen pogoj za izvršitev takega dejanja je priznanje predhodno

pripadajočega. Izjava nacističnega ministra za pravosodje Hansa Francka *Führer nas je sovražil* na procesu v Nürnbergu jasno odraža Hitlerjevo razsvetljsko-idealistično pojmovanje sebe in obdajajoče stvarnosti. Sodstvo, kot forma brez vsebine, je bilo le sestavni del zunanega prestiža, medtem ko je Hitlerju pristna moralnost predstavljala le nekaj preživetega, oviro pri kanaliziranju univerzalne energije, elevaciji samega sebe in (svojega) naroda nad "kraljestvo meja" posameznega in dostopu do totalnega življenja, zunaj katerega ni ničesar. V Hitlerjevem delovanju je opaziti tako realističnost kot tudi ireali-

stičnost; sam je bil popolnoma odtujen stvarnim dogajanjem, v kolikor niso bila sestavni del njegovega "projekta", nasprotno pa je praktična vprašanja reševal na izrazito realistično-razumski način. Človek kot kanalizator univerzalne energije, kot orodje v rokah univerzalnega duha lahko doseže izpolnitev le z nepretrdnim delovanjem, z brezkončnim aktivizmom, ki pa ne zaobjema smotrov delovanja in predhodnega motrenja le-teh. Tako je onemogočeno vsakršno upoštevanje omejitev (tudi moralnih) v smislu bivanja v samem sebi, saj so le-te razumljene kot omejevanje doseganja popolne svobode in kot take izražajo zahtevo po izničenju. Svoboda v idealističnem miselnem obzorju ni razumljena kot (s)poznavanje lastnih meja in delovanje znotraj posamezniku predhodno določenega okvira, temveč je doseganje svobode nujno pogojeno z aktivizmom, katerega cilj je zaobjetje vseh aspektov stvarnosti v skladu s Fichtejevo tezo *Ne dejstva, temveč delovanje*.

Klasično načelo, da dejanje sledi bivanju (*operari sequitur esse*), da je dejanje le zunanji izraz notranjega stanja, je v idealističnem okviru nadomeščeno z načelom, da je posameznik tisto, kar postane. Hitler to načelo, čeprav ne izrecno, po analogiji posameznik-narod uvede kot maksimo lastne politike.

Ob zanikanju podstat človekovega bivanja je vsakršna ohranitev karakteristik posameznika in naroda nemogoča. Hitlerizem ni mogel, glede na svoj razsvetljsko-idealistični in s tem anti-patriotistični izvor, ostati pri običajnih nacional(istič)nih idejah; nujno posledico je predstavljala ukinitve pojmov naroda in domovine in končna nadomestitev le-teh s fiktivnim, irealnim pojmom rase, ki je ustrezal Hitlerjevemu ekspanzionizmu. Svojo politično pot je sicer pričel kot Hugenburgov nacionalist, vendar pa je meje nacionalizma kmalu presegel, kajti *svetovni imperiji sicer nastajajo na nacionalni bazi, vendar jih le-ti kmalu pu-*

stijo daleč za seboj.⁴ Uspešnost je tako odvisna od stanja univerzalnega duha in ne od vkošenjenosti v določeni kulturi, ponotranjenju iz le-te izražajočih vrlin in njihovem nadgrajevanju. Prehod od nacionalistične k revolucionarni politiki pa ni značilen le za nacizem in fašizem, temveč tudi za boljševistične režime, saj so vsi (ne)posredno utemeljeni v idealistični filozofski misli.

Kot že rečeno so omenjene filozofske misli v ideologijah odigrale svojo vlogo v potvorjeni in površno vzeti obliki. To je razvidno spričo dejstva, da so pri oblikovanju ideoloških slepil pomembno vlogo odigrali polintelektualci, ki filozofskih idej razsvetljenstva in idealizma niso globinsko analizirali, temveč so določene pojme razumeli le površno in na predhodno želen način. Primer tega je Heglova dialektika, ki natančno vzeta že vnaprej onemogoča razvoj (za nacizem značilnega) revolucionarnega duha.

Po Heglu je filozofski idealizem filozofija totalnosti, ki prvenstveno sestoji iz nepriznavanja končnega kot realno obstoječega. Neskončno ni nad končnim, ampak v končnem samem, ki v sebi nosi avtoeliminacijo in tako omogoča infinitetno prehajanje univerzalnega duha v vedno nove, sebi lastne stadije. Zgodovino pojmuje kot (nekvalitativno) napredujočo, samostojno entiteto, ki je človeškemu dejanju nadrejena in od njihovega vpliva neodvisna.

Posameznik je tako v svoji podrejenosti zgodovinskemu dogajanju le-tega nezmožen presojsati in nanj kakor koli vplivati; nujna posledica je - revolucionarnosti že v temelju nasproten, saj le-ta sestoji iz upora toku zgodovine - konformizem in s tem (slepo) sledenje toku zgodovine; slednje je po Komarju izvor absolutne amorarnosti, saj implicira ukinitve odgovornosti posameznika v odnosu do obdajajoče stvarnosti. Pri političnih gibanjih dvajsetega stoletja, katerih gonilo so predstavljale v idealistično razum-

ljenem) pojmu zgodovine utemeljene utopične teorije o radikalnih družbenih premikih, pride do zanimivega sovpadu med revolucionarnostjo in reakcionarnostjo. Skladno s Heglovo dialektiko reakcionarno delovanje postane revolucionarno, medtem ko se revolucionarni duh nujno transformira v konformističnega in konservativnega. V določenem trenutku so vse, v pojmu zgodovine utemeljene revolucije želele ohraniti doseženo stanje in so tako z ukinitvijo pojma večnega napredovanja ukinile tudi sebi lasten idejni temelj.

Ideja stvarnosti brez intrinzičnega reda se ohrani tudi v nadaljni filozofski misli Schopenhauerja in Nietzscheja. Schopenhauer - čigar filozofija je v temelju nasprotna Heglovi - trdi, da sile, ki giblje stvarnost, ne gre imenovati duh, ker to poimenovanje implicira umnost, temveč v pojmu brezkončnega gibanja vidi delovanje slepih, nezavednih in za človeka negativnih sil. Tudi Nietzsche stvarno dogajanje zre skozi prizmo večnega spreminjanja, vendar v nasprotju z idealističnim in Schopenhauerjevim pesimističnim gledanjem trdi, da je večnemu kaosu stvarnosti mogoče zavladati z vzpostavitev umetnega reda in stvaritvijo novega človeštva. V Nietzschejevi misli tako esenca razsvetljenske misli po idealistično-pesimističnem *intermezzu* ponovno oživi v pojmu volje do moči; le-ta Nietzscheju predstavlja univerzalno gibalno sveto, ki se preko razodevanja v posamezniku in njegovem delovanju dviga nad trenutni kaos stvarnosti in vzpostavlja le-tej vladajoči red.

Ideja stvaritve novega človeštva preko vzpostavitve umetnega, stvarnosti vladajočega reda predstavlja jedro Nietzschejeve "politične" filozofije. Uresničitev slednjega je po Nietzscheju možna na temelju sledečih družbenih postavk:

Posameznik je brez pravic: Logično posledico ukinitve naravnega reda predstavlja ukinitve posamezniku pripadajočih pravic, saj so le-te že same na sebi utemeljene v nara-

vi in kot take izražajo zahtevo po udeležanju ob upoštevanju naravnega reda.

Zadovoljno suženjstvo: Nietzsche trdi, da v ospredju posameznikovega zanimanja stoji zgolj zadovoljevanje telesnih potreb in tako zanika temeljno človeško potrebo po svobodi, ki je po svoji naravi duhovna dobrina. V času nacističnega vzpona se je to pokazalo kot realno obstoječe dejstvo, saj paradoksalno znotraj liberalno usmerjenega meščanstva ni prišlo do odkritega upora zoper razvijajoč se nacistični totalitarizem. Temelj civilne svobode (*libertas maior*) je posameznikova osebna svoboda (*libertas minor*), ki mora izvirati iz posameznikove notranjosti. Razlog konformističnemu sprejetju nacizma je v nezdružljivosti notranje utemeljenosti osebne svobode s prevladujočim površinskim in materialno usmerjenim duhom takratnega meščanstva.

Nietzsche tako z ukinitvijo posameznikovih pravic in zanikanjem težnje po svobodi ustvari teoretski temelj za vzpostavitev novega, družbi vladajočega reda, katerega izvajalci so (s strani univerzalne volje) izbrani posamezniki - nadljudje. V svoji politični misli ni izkazoval antisemitskih teženj, saj je med potencialne nosilce novega družbenega reda uvrščal tako Jude kot Nemce in ga zato v tem pogledu ne moremo šteti za predhodnika nacizma. Vendar pa je dialektika moči po Komarjevem mnenju privedla do nacistične netolerance, česar končni rezultat so bili nacistični zločini proti človeštvu.

Ni objektivne resnice: V skladu z Nietzschejevim zanikanjem obstoja objektivne resnice izvajanje oblasti nujno sestoji iz neprenehnega lansiranja idej, preko katerih si je narod "zadovoljnih sužnjev" mogoče podvreči in ga oblikovati. V tem oziru naloga filozofije ni v kontemplaciji resničnosti, temveč v tvorbi novega smisla in njegovi vsilitvi. Na tem mestu Nietzschejeva filozofija sovpadu z Marxovo, po kateri se mora filozofija iz klasičnega *post-factum* mišljenja preobraziti v

mišljenje *ante-factum* in kot taka služiti utemeljevanju delovanja v skladu z načrtovanimi radikalnimi družbenimi premiki.

Nietzschejansko-marksistični pogled na vlogo idejne utemeljitve revolucionarnega delovanja prevzame Hitler in v skladu z omejenimi filozofskimi idejami izoblikuje svojo utopično vizijo stvaritve novega nacionalsocialističnega človeštva, katere avtodestruktivni element predstavlja idealistično-generična obravnava človeka.

Primerjava

Temeljna razlika med izvoroma fašistične in nacistične ideologije je v različnosti filozofskih tokov, na temelju katerih sta Hitler in Mussolini izoblikovala svoji viziji stvarnosti in iz le-teh izhajajoči ideologiji. Fašistična ideologija je izšla tako iz italijanskih kot tudi ne-italijanskih miselnih usmeritev - marksizma, medtem ko je hitleristična vizija sveta in subjekta črpala zgolj iz nemškemu prostoru pripadajočih filozofskih misli.

Marxovo *miselno prizadevanje ni bilo nič drugega kot podati tako razumevanje sveta in dejanskih vzrokov zgodovinskega dogajanja, da bo na osnovi tega, na osnovi notranjih zakonitosti zgodovinskega poteka končno le mogoče vzpostaviti človeku in vsem zahtevam razuma ustrezen svet.*⁵ Iz navedenega je razvidno nasprotje med Marxovo mislijo in Heglovo idealistično filozofijo totalnosti ter njunima filozofijama zgodovine, saj znotraj Heglovega idealizma partikularno ni nosilec lastnega smotra, zgodovina pa je človeku nadrejena in nespoznatna entiteta. Marx v svojem - iz razsvetljenstva izhajajočem - gledanju na nujnost stvaritve novega reda in s tem novega sveta v določeni meri ohrani pomen stvarnosti, in sicer v pojmovanju le-te kot "materiala", katerega se je posameznik dolžan poslužiti in ga preoblikovati; nasprotno pa idealistična filozofija pojem stvarnosti izniči oziroma ga izenači s pojmom univerzalnega. Kot

piše A. Stres ima po Marxu *zgodovina nedvomno svoj telos, dinamični cilj ali energijski izvor svojega delovanja. To je komunizem. Po drugi strani pa je prav tako nedvomno, da ta zgodovinski razvoj ne poteka mehanično, ampak predpostavlja zavestno in subjektivno vključevanje vanj.*⁶ V tem okviru je razumljiva Marxova zahteva po preobrazbi filozofije od klasičnega *post-factum* mišljenja v mišljenje *ante-factum*, v mišljenje, ki naj služi idejni utemeljitvi delovanja, katerega telos je stvaritev nove (komunistične) stvarnosti.

Slednje sovпада z Nietzschejevo idejo o nujnosti vzpostavitve novega hegemonističnega reda z nepretrdnim lansiranjem idej oziroma z idejnim utemeljevanjem delovanja. Le-to izhaja iz njegovega zanikanja obstoja objektivne resnice, katerega logično posledico predstavljajo kasnejši radikalni relativizem, demoralizacija čuta za resnico in potvarjanje zgodovinskih dejstev. Človek tako ni le stvaritelj novega reda, temveč nujno tudi nove resnice. Na tem mestu stopi v ospredje - ob siceršnji podobnosti Nietzschejeve in Marxove filozofske postavke - različnost nacizma in fašizma, saj prvi to idejo prevzame od Nietzscheja, jo ohrani in tudi izvaja, medtem ko v fašistični idejni sistem ta misel vstopi pod marksističnim vplivom, vendar pa jo Hitlerju nasprotno Mussolini kasneje zavrže in ohrani le pojem revolucionarnega aktivizma.

Temeljna združevalna značilnost obeh režimov je v izvorno nominalistični razsvetljenjski težnji po vzpostavitvi novega, umetnega in stvarnosti vladajočega reda. V fašistični ideologiji je le-ta prisotna posredno preko marksizma, medtem ko se v filozofskem temelju nacizma pojavi v neposredni in posredni obliki; prvič je to nemško razsvetljenstvo s Friderikom II., kasneje pa ta ideja tvori tudi jedro Nietzschejeve "politične" misli.

V tesni zvezi z revolucionarno idejo o nujnosti vzpostavitve *človeku in vsem zahtevam razuma ustrezen svet* pa je (za oba režima zna-

čilen) aktivizem. Fašistični aktivizem črpa svoj zagon iz različnih filozofskih in kulturnih smeri, kot so marksistična misel, neapeljsko heglovstvo in nenazadnje tudi dekadencijski kulturni krog. Nasprotno pa nacistični idejni temelj sestoji zgolj iz nemškemu prostoru pripadajočih miselnih orientacij, izmed katerih gibalno aktivizma predstavlja idealistična misel Fichteja in Hegla, ki posameznikovo delovanje pojmuje - skladno z nepriznavanjem obstoja določujoče podstat - kot neprenehno postajanje. Skupna značilnost obeh aktivizmov je njuna "larpurlartističnost", ki je razlog, da tak aktivizem ne vključuje predhodnega motrenja smotrov, temveč, nasprotno, kliče po njihovi razumsko domišljeni utemeljitvi brez navezave na stvarna dogajanja in analizo le-teh.

Tako kot Hitler je bil tudi Mussolini pod vplivom Nietzschejeve vitalistične misli, ki je bila vzrok oblikovanju mladinskih organizacij, katerih temeljna naloga je bila prevzgoja mladih v duhu novega časa in s tem stvaritev zdravega temelja za utemeljitev in zagotovitev trajnejšega obstoja ideologije.

Združevalni moment obeh idejnih sistemov pa ni le v pojavu mladinskih organizacij, temveč tudi v materialistično-idealističnem zanikanju posameznikove notranjosti, njegovega notranjega razvoja in doživljanja. Le-ta je vzrok propadu poskusa stvaritve novega, skladno z ideologijo mislečega človeka, in obratu v konformistično indiferentnost ljudstva. Slednje predstavlja ukinitve gibal (obeh) ideologij, ki je v revolucionarnem aktivizmu.

Glede na podoben idejno-filozofski temelj obeh režimov je izvor njune medsebojne različnosti, še posebej glede intenzitete in discipline izvajanja ideoloških postavk v skladu z razsvetlensko-idealistično oziroma materialistično vizijo stvarnosti, potrebno pripisati predvsem značajski različnosti romanskega in nemškega človeka.

Kratek povzetek

Milan Komar nam v pričujočih delih prikaže filozofsko plat geneze fašističnega in nacističnega idejnega sistema. Temeljna skupna značilnost obravnavanih filozofskih tokov je skepticizem, katerega jedro predstavlja dvom o obstoju predhodno vrojenega naravnega reda. Logično posledico slednjega predstavlja iz razsvetljenstva izvirajoča ideja o nujnosti sistematizacije stvarnega in s tem obvladovanja neukročenih, stvarnost gibajočih sil. Ta ideja v nadaljnjih filozofskih mislih 19. stoletja izostane v obzorju idealistične misli Fichteja in Hegla.

Skepticizem v sebi nujno nosi tudi seme totalitarosti, saj je v njem implicirana težnja po obvladovanju stvarnosti nujno pogojena z njenim totalnim nadziranjem. To seme pa je po dveh stoletjih izrazitih miselnih premikov vzkliklo in se razraslo v obliki ideološko-političnih gibanj 20. stoletja, ki so temeljno preobrazila evropski in širši prostor.

Literatura:

- Komar, Emilio: *El facismo - Una perspectiva transpolítica*. Buenos Aires: Sabiduria Cristiana, 2005.
- Komar, Emilio: *El nazismo - Una perspectiva transpolítica*. Buenos Aires: Sabiduria Cristiana, 2005.
- Janžekovič, Janez: *Filozofski leksikon*. Celje: Mohorjeva družba, 1981.
- Stres, Anton: *Heglovo in Marxovo pojmovanje svobode*. Ljubljana: Slovenska matica, 1987.
- Rauschnig, Herman: *Pogovori s Hitlerjem*. Trst: Založništvo tržaškega tiska d.d., 1987.

1. Janžekovič, Janez, *Filozofski leksikon*, Celje. Mohorjeva družba, 1981, 147 (geslo: marksizem).
2. Komar, Emilio, *El nazismo - Una perspectiva transpolítica*, Buenos Aires, Sabiduria Cristiana, 2005, 23, prevod avtorja.
3. Komar, Emilio, *El nazismo - Una perspectiva transpolítica*, Buenos Aires, Sabiduria Cristiana, 2005, 57, prevod avtorja.
4. Rauschnig, Herman, *Pogovori s Hitlerjem*, Trst, Založništvo tržaškega tiska d.d., 1987, 38.
5. Stres, Anton, *Heglovo in Marxovo pojmovanje svobode*, Ljubljana, Slovenska matica, 1987, 268.
6. Stres, Anton, *n. d.*, 321.